

A *nasat'i* miratív partikula az északi manysiban¹

SIPŐCZ Katalin

Szegedi Tudományegyetem
sipocz@hung.u-szeged.hu

Tanulmányom célja, hogy a manysi nyelv *nasat'i* miratív partikuláját, valamint annak a manysi evidencialitáshoz kapcsolódó funkcióját és használatát bemutassam. Írásom első részében röviden ismertetem a manysi nyelv evidenciális rendszerét, majd leírom, hogy a szakirodalom alapján mit tudhatunk a kérdéses partikuláról, ezt követően korpuszadatok alapján elemzem a szó használatát. A felhasznált korpuszt északi manysi népköltési szövegek és újságnyelvi szövegek alkotják, emellett a szótárak, és a szakirodalomnak a témához kapcsolódó adatait is ismertetem. Vizsgálatom ahhoz a kutatáshoz kapcsolódik, melynek célja a manysi evidenciális kategóriának az eddigieknél szélesebb körű, nagyobb korpuszon alapuló leírása.

1. Evidenciális partikulák és az evidencialitás

Minden nyelvben lehetséges az információ, az ismeret forrására utalni, de a világ nyelvei különböznek abban a tekintetben, hogy ezt a funkciót valamilyen grammatikai kategória tölti-e be, melynek elsődlegese feladata az információforrás jelölése (pl. igeragozás), vagy más eszközzel fejezik ki ezt a tartalmat (pl. lexikális elemek vagy más kategóriák mellékjelentéseként). (Aikhenvald 2004, 2014, Kubitsch – Szeverényi 2024) Az evidencialitás szakirodalmának egy része csak az előbbi típust tekinti evidenciális kategóriának, és például evidenciális stratégiának tartja a nem elsődleges grammatikai használatot (pl. Aikhenvald). A kutatók másik csoportja viszont nem látja indokoltnak csak a grammatikalizálódott eszközökre korlátozni az evidencialitás jelenségét, hiszen ez az eljárás a nyelvek jelentős részét zárja ki a kérdés-

¹ Jelen tanulmány az Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatással, a K 139298 azonosítójú, *Evidencialitás az uráli nyelvekben* című projekt keretében készült.

kör vizsgálatából, holott ez utóbbi csoportba tartozó nyelvek is képesek az információforrásra való utalás kifejezésére. A grammatikalizálódott evidenciális jelölővel rendelkező nyelvekben is megfigyelhető, hogy a grammatikai kategória mellett hasonló funkciójú lexikális elemek, határozószók, partikulák is használatosak az evidenciális tartalmak megjelenítésére, melyek pontosíthatják, finomíthatják az ismeret forrását, bizonyosságát, továbbá egyéb, az evidencialitáshoz általában kapcsolódó szemantikai többlettartalmakat fejezhetnek ki.

1.2. A manysi evidencialitás

A manysi nyelvreírásokban és nyelvtanokban az 1980-as évekig nem jelent meg az evidenciális mint grammatikai kategória, de ettől függetlenül a korábbi nyelvtanok, tanulmányok is kitértek gyakran arra, hogy a participium állhat állítmányi helyzetben és ennek sajátos jelentéstartalma is lehet. A 2000-es évektől népszerű kutatási területté vált az evidencialitás kategóriája, megjelent a kérdéskör a nyelvtipológiában és az uralisztikában is, és ennek eredményeként az uráli nyelveknek ez az eddig is sokak által leírt jelensége új keretet és új vizsgálati szempontokat kapott (Csepregi 2014, Kubitsch 2023, Kubitsch – Szeverényi 2024, Sipőcz 2014, Szeverényi 2020 stb.).

A manysiban az evidencialitás szempontjából neutrális igealakokkal szemben megtalálható az információforrásra utaló jelen és múlt idejű paradigma. Formailag az ige participiuma (*-ne*, *-m*) és gerundiuma (*-ima*) hordozza ezt a funkciót, ezekhez járulnak a személyre utaló végződések, melyek a tárgyas ragozás esetén a tárgyra utaló morfémát is tartalmazzák. A végződések a jelen idejű evidenciális esetén alakilag a birtokos személyragokkal azonosak, a múlt idejű aktív és passzív evidenciális esetén pedig az igei személyragokkal mutatnak egybeesést. A múlt idejű aktív (*-m*) és passzív (*-ima*) alakok fő funkciója a személyesen nem látott, nem tapasztalt eseményre való referálás (abszentív), mely többnyire a rezultatív funkción, azaz a cselekmény eredményének az észlelésén alapul, tehát egyfajta perfektív használatból grammatikalizálódtak evidenciális szerepben (1). Gyakran miratív, narratív (régmúlt események, mesék elmondásakor) és episztemikus szemantikai tartalmat is kifejezhetnek az evidenciális múlt alakok. A jelen paradigma – összefüggésben azzal, hogy a jelen idejű participium rezultatív jelentést nem hordoz – alapvetően miratív, kisebb mértékben episztemikus funkcióval bír, és a példák jelentős részében nem történik utalás az információ forrására (2) (Bakró – Sipőcz – Skribnik 2022: 548, Bíró – Sipőcz 2022, Sipőcz 2014, Skribnik 2018).

- (1) *suns-i: nāj ta-t'em pālt-ima, por-ne joxt-əm*²
 néz-3SG tűz úgy gyújt-EV.PASS.3SG por_nő megjön-EV.PST.3SG
 'Nézi, a tűz meggyújtva, a por-nő már megérkezett.' (Kálmán 1976)
- (2) *Нāн вāглэн ман āти, ханты ёрнколн щалтнэ порат хоты пālэ ялпыңыг ловиньтаве? Насати, коньл юв щалтнэ пālэ ялпыңыг олнэтэ.*
naη wāy-lən man ā'ti, xantə jōrnkol-n śalt-ne pora-t
 te tud-SG.2SG vagy NEG hanti sátor-LAT lép-NMLZ idő-LOC
xoti pāl-e jalpəη-əy lowińt-aw-e? nasat'i,
 melyik oldal-3SG szent-TRANSL olvas-PASS-3SG PTCL
konəl juw śalt-ne pāl-e jalpəη-əy ol-nē-te
 kintről be lép-NMLZ oldal-3SG szent-TRANSL van-EV.PRS-3SG
 'Tudod-e vagy nem, hogy a hanti sátorba belépéskor a sátor melyik oldalát tartják a szent oldalnak? Úgy tűnik, a bejárati oldal a szent.' (LS 2021.22: 5)

A múlt idejű evidenciális esetében az aktív-passzív szembenállás alakilag kifejezésre jut, jelen időben viszont az evidenciálisan jelölt alakok mind aktív, mind passzív olvasatúak lehetnek, miképpen ezt a (3) példa passzív olvasata is mutatja a jelen idejű evidenciális igealaknál.

- (3) .... *tān nupl-anəl ta suns-ēw, sup-anəl_saxi-janəl takem ta*
 ők felé-3PL PTCP néz-1PL ruha-3PL_bunda-3PL annyira PTCL
xoraməη-ət maštər-ət takem sāw xoram-əl ta jūnt-nē-nəl.
 díszes-PL mesteri-PL annyira sok dísz-INSTR PTCL varr-EV.PRS-3PL
 '...mi nézzük őket, ruhájuk, bundájuk olyan díszesek, mesteriek, olyan díszesen vannak megvarrva!' (LS 2014.4: 16)

Mint fentebb utaltam rá, a many siban általános az evidenciális alak használata miratív³ szerepben. Ez a szerep összekapcsolódhat a nem-szemtanúság

² Írásomban minden many si adatot Kálmán Béla átírási rendszerében közlök az egységesség érdekében. A Lūimā Sēripos újságból származó mondatok esetében megadom az eredeti cirillbetűs adatot is.

³ A mirativitás az információ újdonságértékének, váratlan mivoltának nyelvtani jelölése (DeLancey 1997: 33).

mozzanatával, de önmagában is érvényesülhet olyan megnyilatkozásokban, melyben nem jut kifejezésre semmi az információ forrásával kapcsolatban vagy akár egyértelmű a közlő szemtanúsága. Általánosan érvényes, hogy az evidenciajelölőknek gyakran kialakul miratív funkciója, és az evidencialitás grammatikai kategóriájával rendelkező nyelvekben jellemzően az indirekt evidencialitás kiterjesztése a miratív jelentés. A kételemű evidenciálisrendszerekben jellemzően a nem-elsőkézből származó információt jelölő evidenciálisra kapcsolódik a mirativitás, a nagyobb rendszerek esetén pedig az inferenciális típus velejárója a miratív használat. (Kubitsch – Szeverényi 2024: 30–33). A grammatikai evidenciális kategóriával rendelkező uráli nyelvek zöme kételemű (kivételt a szamojéd nyelvek képeznek), és jellemző esetükben az evidenciajelölők miratív kiterjesztése (vö. Kubitsch – Szeverényi 2024: 32).

A manysiban ún. „kis evidenciális rendszer” használatos, az evidenciálisan jelölt alakok állnak szemben a neutrálisakkal, és csak egyféle evidenciális kategória használatos, azaz nincsenek külön igei formák az információszerezés különféle (látott, hallott vagy egyéb úton tapasztalt) jellegének megkülönböztetésére. Az oroszországi manysi nyelvtenok a szemtanúsági – nem-szemtanúsági megnevezést használják a kétféle rendszer elnevezéseként, s az elnevezés azt sugallja, hogy a személyesen tapasztalt / nem-tapasztalt események nyelvi elkülönítésére szolgálnak az igei alakok. Ugyanakkor az evidenciálisan jelölt alakoknak csak a múlt ideje illeszthető ebbe a keretbe, melynél a cselekvés eredményére való referálás velejárója az, hogy a közlő magát a cselekvést nem látta / tapasztalta. A jelen idejű alakok viszont gyakran inkább hangsúlyozzák a közlő jelenlétét, és egyfajta erősebb szubjektív viszonyulást mutatnak a referált eseménnyel kapcsolatban. S végül megjegyzendő, hogy a „szemtanúsági” megnevezés sem felel meg az ezzel a névvel megnevezett kategóriának, mivel az evidenciálisan jelölt alakokkal szemben voltképpen neutrális ragozás áll, mely nem reflektál az információforrásra. Az evidenciális paradigmák az északi manysi nyelvjárás jellemzői, a keleti és nyugati nyelvjárásokban is van példa használatukra kisebb mértékben, a déli nyelvjárásban igenévi alapú állítmányra nincs példa (Bíró – Sipőcz 2022).

	neutrális		evidenciális			
	aktív	passzív	szemtanúság		nem-szemtanúság	
			aktív	passzív	aktív	passzív
PRS	$(-y \sim i) + V_X$	$-w + V_X$	$-ne + P_X$			
PST	$-s + V_X$	$-w + s + V_X$			$-m + V_X$	$-ima + V_X$

1. táblázat

A manysi evidenciális rendszer

2. A *nasat'i* partikula a manysi szakirodalomban

A *nasat'i* partikula⁴ a manysi – és tágabb keretben az uráli nyelvek – evidenciális kategóriájára irányult figyelemmel összefüggésben jelent meg némileg hangsúlyosabban a manysi nyelvészeti irodalomban. Jelentését egyértelműen megadni nem könnyű, célszerűbb használatát, funkcióit listázni. A szótárakban az alábbi jelentésekkel szerepel: *nasat'i* 'holott, pedig nem' (Munkácsi – Kálmán 1986: 338); *nas āt'i* (So) 'doch, (das ist ja)' (Kannisto et al. 2013: 516); *nasat'i* (Sy), *nosat'im* (Ob) 'es scheint, scheinbar, offenbar' (Kálmán 1976: 270); *насаки, насати* 'оказывается, на самом деле' (Balangyin – Vahrusheva); *насаки*⁵ 'оказывается' (Rombangyjeva – Kuzakova).

A manysi evidenciális jellemzésében a szakirodalom több helyen is utal arra, hogy az evidenciális állítmányú mondatokban gyakran megjelenik a kérdéses partikula, mely főképpen a cselekvés váratlanságának, meglepő voltának kifejezését szolgálja egyfajta miratív jelölőként. Skribnik és Kehayov (2018) szerint a partikula a korábbi szövegekben szabályszerűen evidenciális állítmánnyal járt együtt, azonban a fiatalabb beszélők nyelvhasználatában már ez a tendencia eltűnően van, gyakran az evidencialitás szempontjából

⁴ Írásomban nem térek ki a vizsgált szó szófaji kérdéseire, azaz nem elemzem, hogy mennyiben tartható módosítószónak, partikulának (vagy mindkettőnek). Több jellemzője alapján is inkább partikulának tűnik (önállóan nem használatos, eldöntendő kérdésre nem jelenik meg válaszként, a mondatból szintaktikailag elhagyható) (vö. Kugler 2001).

⁵ A manysi–orosz szótárakban megjelenő *nasaki* formára sem a szövegekben, sem a szakirodalomban, sem egyéb szótárakban nem találtam további adatot. Az északi manysiban általános $k > t'$ hangváltozás jól ismert jelenség, palatális magánhangzók előtt megy végbe (vö. *kit ~ t'it* 'kettő', *amki ~ amt'i* 'én magam' stb.), ennek fordítottja, a $t' > k$ hangváltozás viszont nem ismert. Jelen esetben a *nasat'i* forma történeti elsőbbsége egyértelmű, hisz a szó *ness* 'csak' + *āt'i* 'nem' szókapcsolatból grammatikalizálódott. A *nasaki* alak magyarázata esetleg az lehet, hogy a manysi beszélők nyelvérzékében a $t' \sim k$ megfelelés olyan szavakra is kiterjesztődik, melyekben az történetileg nem indokolt.

neutrális alakú igei állítmány jelenik meg mellette. Mindennek pedig az a magyarázata, hogy a nyelvvesztés folyamatában a beszélők az eredeti szerkesztésmódot oroszhoz hasonló szerkezetre cserélik, azaz neutrális állítmányt használnak a partikulával együtt, hiszen az orosz nyelvben nincs ilyen funkciójú igealak, az *оказывается* ’úgy tűnik’ lexikális miratív jelölő felel meg a manysi partikulának.

„In addition to evidential-mirative forms, modern Mansi has the mirative particle *nasat'i*; in text collections of the late nineteenth and early twentieth centuries there are few examples of its use, still written as a parenthetical clause *nas a:t'i* (simple NEG) ‘it is not so simple’ > ‘but not’. It is more frequent in texts of the first half of the twentieth century; in combination with mirative forms it has a meaning similar to the Russian mirative marker *okazyvaetsya* ‘as it turns/turned out’. Today older speakers almost obligatorily use it in combination with miratives and younger speakers also use it with indicative forms. This indicates that the original Mansi marking of mirativity is in the process of being replaced by structures similar to those in the dominant Russian, as a consequence of language attrition” (Skribnik – Kehayov 2018: 545).

3. Korpuszvizsgálatok a partikuláról

A továbbiakban digitálisan is elérhető korpuszok alapján elemzem a *nasat'i* partikula előfordulását és használatát. A vizsgálandó szövegek kb. 120 évet ölelnek át: Munkácsi folklórgyűjtésének északi nyelvjárási szövegei (1888–89), Csernyecov folklórszövegei az 1930-as évekből, valamint a manysi újság, a *Lūimā Sēripos* 2014-es és 2023-as évfolyamának szövegei.⁶ Ez lehetőséget ad arra, hogy a partikula használatának változását bő évszázad időkeretében szemléljük, továbbá az újságnyelvi szövegek önmagukban is összevethetők a közel egy évtizednyi időtávlatban.

3.1. Munkácsi manysi folklórgyűjtése

A *nasat'i* partikula, pontosabban annak történeti előzménye megjelenik Munkácsi gyűjtésében. Munkácsi a Vogul Népköltési Gyűjtemény I. kötetének nyelvi magyarázataiban azt is leírja, hogy a szó pontos jelentésének, funkciójának megadása számára problémát jelentett:

„*ness āt'i*, v. *āt'im* valami mondatviszonyt jelölő szólás, melynek pontos értelmét – amint a fogalom természetéből könnyen meg is érthető –

⁶ Csernyecov gyűjtése, valamint a manysi újság eleve északi nyelvjárású.

nem sikerült megállapítanom primitív műveltségű közlőim magyarázatai alapján. Szotyynova saját élet énekében e szólást «и то» -val («s íme az», «holott») fordítja, míg az összefüggésből «pedig nincs, pedig nem» -féle értelem világlik ki. .... Az adott «nem egyéb volt» fordítás is csak sejtelemszerű, a *ness* és *ā'im* szók közönséges értelméből van következtetve....” (VNGY I: 204–205).

Munkácsi szövegeiben *nasat'i* forma nem szerepel, hanem a *ness* 'csak' és az *ā'ti*, *ā'im* 'nem, nincs' tagadószavak⁷ kapcsolata fordul elő. E szerkezetből grammatikalizálódott és lexikalizálódott a 20. század során a *nasat'i*, s a folyamat mind a lexikalizálódás, mind a grammatikalizálódás legfőbb ismérveit mutatja.

A Vogul Népköltési Gyűjtemény terjedelmes, négy kötetnyi anyagában maga a *ness ā'ti(m)* szó szerkezet is ritkán, 15 esetben szerepel, a második kötetben egyáltalán nem található rá példa, az elsőben hat (ebből négy ugyanabban a szövegben, szinte ugyanolyan módon), a harmadikban három, a negyedikben pedig hat előfordulás (három ugyanabban a szövegben). Az előfordulások zöme múlt idejű evidenciális állítmányú mondatot vezet be (l. 4), két példa található jelen idejű evidenciális használatra (l. 5), van példa névszói állítmányra (6), és arra is, hogy a *ness ā'ti(m)* szó szerkezetet nem evidenciális állítmány követi (7). Vö.

- (4) *ness ā'tim*, – *ta xurip uj ti ōl-əm*:
 PTCL NEG PTCL formájú állat PTCL van-EV.PST.3SG
nārəm xansaŋ, pēs xansaŋ towləŋ lūw.
 váll tarka csípő tarka szárnyas ló
 'Nem egyéb, – olyan állat volt: válla tarka, csípője tarka szárnyas ló.'
 (VNGy I. 43)

- (5) [*jan̄kəlma āləm pālen sunseyəm: taw man tul-sip nāŋki. tīl xašsiləm, tīl wāyləm:*]
ness ā'ti, aki jiwpa wōr-ur ti ōl-nē-te.
 PTCL NEG dédapa fás erdei_hegy PTCL van-EV.PRS-3SG
 ['A mocsárnak bal felére nézek: vajon ott micsoda felhőmagasságú [tárgy] látszik? Ezután fölismerem, ezután megtudom:] semmi más, mint egy dédapám korabeli fákkal benőtt erdei hegy volt im az.' (VNGy III. 303–304)

⁷ Az *ā'ti* a névszói állítmány tagadására, valamint mondattagadásra szolgál, az *ā'im* pedig egzisztenciális tagadószó (vö. Sipőcz 2015).

(6) [*am nomsəsəm: χuməm torəŋ χum;*]

ness āt'i, āmp jōrən.
PTCL NEG kutya szamojéd

[‘Én azt képzeltem, hogy férjem derék ember:] de semmi egyéb, mint egy kutya szamojéd.’ (VNGy IV. 72.)

(7) [*nomsəsəm: tax japən mīwe;*]

ness āt'i – jap-ən mī-ŋkwe at wērm-awe.
PTCL NEG bácsi-LAT ad-INF NEG bír-PASS.3SG

[‘Azt gondoltam, hogy majd csak ide adja bácsija;] pedig hát nem – a bácsija (öt) ide nem adja.’ (VNGy 4: 32)

A mondatok kontextusa és Munkácsi érzékletes fordítása is világos képet ad a partikula előzményének használatáról: a beszélő számára váratlan, ismeretlen vagy meglepő, előzetes tudásának ellentmondó dolog elmondását vezet be a *ness āt'i(m)* mellékmondat. A (6) és (7) példánál kimondva is megjelenik, hogy a beszélő mást gondolt, mint amit tapasztalt, mindkettőnél szerepel a *noms* ‘gondol’ ige múlt idejű 1Sg alakja, azaz egyértelmű az ‘én gondoltam, de nem úgy volt’ szövegkörnyezet.

3.2. Csernyecov manyisi folklórszövegei

Valerij Csernyecov az 1930-as években végzett nyelvi gyűjtéseket a manyisik körében. Az általa lejegyzett folklórszövegek egy tematikusan elkülönülő csoportja az Asszony-unokája történetek, s ezek egy része digitálisan elérhető a Münchener Egyetem ‘Ob-Ugric languages and Ob-Ugric database’ honlapján,⁸ a szövegek annotáltak. A hét mese közül kettőben szerepel a vizsgált partikula hatszor (1235. és 1237. szövegek), melyek egyikében Csernyecov Munkácsihoz hasonlóan két szóba írta még (*nas āt'i*), a másik mesében pedig egybe, *nasāt'i* alakban. A partikulát tartalmazó mondatok szerepelnek evidenciális állítmánnyal (négy esetben) (pl. 8), nem-evidenciális állítmánnyal (egyszer) (9) és névszói állítmánnyal is (egyszer) (10). A mondatok – hasonlóan Munkácsi gyűjtéséhez – meglepődést, előzetes tudással ellentétes kontextust mutatnak, tehát a partikula használata gyakorlatilag megegyezik a Munkácsi gyűjtésben szerepeltekkel. A szövegekhez Csernyecov nem adott fordítást. Fontos különbség Munkácsi adataihoz képest, hogy Csernyecov írásmódja arra utal, a grammatikalizáció már előbbre haladott volt, a *ness* és

⁸ <https://www.babel.gwi.uni-muenchen.de/>

ā'ti összekapcsolódott, melyet mutat a végbement hangrendi kiegyenlítődés is ($e > a$), viszont a szó mai alakjával szemben az utótagban még megőrződött a hosszú *ā* magánhangzó (többnyire ebben a formában adta meg Csernyecov, igaz, arra is van két példa, hogy rövid *a*-val), azaz vélhetően még erősebben kapcsolódott az *ā'ti* tagadószóhoz.

(8) *nasā'ti, śān-e wōrut ōjka ōś-ne-te.*
 PTCL anya-3SG erdei_szellem bácsi birtokol-EV.PRS-3SG
 'Ahogy kiderült, az anyját elrabolta az erdei szellem.'

(9) *alpəl noŋx kʷal-s-ət, nas_ā'ti pusən ōl-eyt.*
 reggel fél kel-PST-3SG PTCL mind van-3PL
 'Reggel fölkeltek, és ahogy kiderült, mindnyájan ott maradtak [éjszakáztak].'

(10) *tūwəl xańś-əs-te: taw śān-e nasā'ti!*
 aztán tud-PST-SG.3SG ő anya-3SG PTCL
 'Ekkor tudta már: ezek szerint ő az édesanyja.'

3.3. Újságnyelvi korpusz

Az újságnyelvi korpusz vizsgálata során a manysi nyelvű újság, a *Lūimā Sēripos* két évfolyamának az anyagából gyűjtöttem össze azokat a mondatokat, melyekben a *nasat'i* partikula előfordul. A *Lūimā Sēripos* 1989. február 11. óta kéthetente jelenik meg. Kezdetben csupán két fekete-fehér oldalból állt, a terjedelme gyorsan nőtt, a 2010-es évekre már 16 színes oldallá bővült, és 2012 óta az interneten is elérhető.⁹ Az első oldalakon a Hanti-Manysi Autonóm Körzet politikai és közéleti hírei olvashatók, amelyeket a manysik életéhez kapcsolódó különböző témájú írások követnek. Az újság szerkesztői manysi anyanyelvűek, akik írásaikkal egyfajta nyelvújító tevékenységet is végeznek, az újabb jelenségek, dolgok elnevezéseire sok esetben ők alkotnak manysi megfelelőket. Az újságírók a saját cikkeik mellett közölnek fordításokat is (mások által beküldött orosz nyelvű írásokat fordítanak manysira), és megjelennek a számokban az olvasók által beküldött manysi nyelvű közlések is.

A vizsgálatomhoz felhasznált újságok a 2014-es és 2023-as év 12-12, egyenként 16 oldalnyi terjedelmű lapszámait. A 2014-es írásokban 29, a 2023-asokban pedig 18 előfordulása volt a vizsgált partikulának. Egyrészt megállapítható, hogy a vizsgált szó – hasonlóan a korábbi keltezésű korpu-

⁹ <http://www.khanty-yasang.ru/frontpage>

szokban talált adatokhoz – nem kimondottan gyakori, másrészt pedig a korpusz későbbi része kb. kétharmadnyi előfordulást mutat. Ez utóbbi természetesen véletlenül is alakulhatott így, a későbbiekben nyomon követve a partikula előfordulásait, tudnánk választ adni arra, hogy mutat-e tendenciózus visszaszorulást a szó használata.

Az újságnyelvi adatokban a mondatok döntő többsége nem szól az információ forrásáról, jellemzően a miratív használatot képviselik, azaz a beszélő / közlő valamilyen, számára meglepő dolgot tapasztal. A mondatok fordításában a kontextushoz legtermészetesebben kapcsolódó értelemmel adtam meg a partikula magyar megfelelését.

- (11) *Am номсысум, атам урыл ам пуссын вāгум, насати ати.*

Am noms-əs-əm, ā'a-m urəl am pussən wā-γəm, nasat'i ā'i.
 én gondol-PST-1SG apa-1SG PP én minden tud-1SG PTCL NEG
 'Én azt hittem, mindent tudok az apámról, és bizony, mégsem.' (LS 2014.2.10.)

- (12) *Насати, тōнт общежитие-кол хотицōпитавес.*

Nasat'i, tōnt obščežit'ije-kol хот-šōpit-awe-s.
 PTCL aztán kollégium_ház PV-készít-PASS-PST.3SG
 'Lám, aztán kollégiumot építettek.' (LS 2023.4.12.)

Van példa az egyértelmű inferenciális használatra is, ahol a múltbeli cselekvés eredménye jelenik meg a mondatban, s e vizuális evidencia alapján következtet a beszélő a múltban lezajlott cselekvésre. Vö.

- (13) *Николай тот сōрп нēвьель пāйтым унлахōлы. Тав, насати, сōрп кātнапаттум.*

Ńikolaj tot sōrp hōwəl pājt-im ūnlaxōl-i.
 Ny. ott jávorszarvas hús főz-GER üldögél-3SG

Taw, nasat'i sōrp kātnapatt-əm.
 ő PTCL jávorszarvas elejt-EV.PST.3SG

'Nyikolaj ott jávorszarvas húst főzve üldögél. Úgy tűnik, jávort ejtett.'
 (LS 2023.1.14.)

A jelen idejű evidenciális használata esetében a manysiban mindig a miratív jelentés az elsődleges, a mondatokhoz nem köthető információforrásra való utalás oly módon, ahogyan a múlt időben, ahol a cselekvés eredményének a felfedezése egyben azt is feltételezi, hogy a beszélő magánál a cselekvésnél

nem volt jelen. A jelen evidenciális alakok gyakran éppen a beszélő jelenlétét hangsúlyozzák, és az evidenciális, valamint a nem-evidenciális formák közötti fő szemantikai és pragmatikai különbség egyfajta szubjektivitás: a nem-evidenciális paradigma ebben az értelemben neutrális, az evidenciális pedig a beszélő erősebb érzelmi jelenlétét hivatott kifejezni (ld. 1.2.) Az alábbi (14) mondat első személyű alanya eleve feltételezi a közlő jelenlétét, akinek a szituációból adódó erősebb érzelmi állapota fejeződik ki a *nasat'i* partikula és az evidenciális alak használatával. Hasonlóképpen a (15) mondat esetében a szubjektív elkötelezettség feltételezhető: manysik számára a manysi nyelvű rap zene kellemes meglepetés lehet.

- (14) *Тот օлымам марицумлавэ́сум, насати, хул алыцлаңкве, вօраяңкве тахнэм.*

tot օl-imam marsuml-awē-s-əm, nasat'i, xul aləsl-aŋkwe,
ott van-GER unatkozik-PASS-PST-1SG PTCL hal օl-INF

wօraj-aŋkwe tax-ne-m.

vadász-INF akar-EV.PRS.-1SG

'Mikor ott voltam, unatkoztam, bizony, halászni, vadászni támadt kedvem.'

(LS 2014.19.15)

- (15) *Тօват сака э́цатахтасыт, насати, цянь ләтңыл рэ́н хунтлуңкве такем нүмыц օлнэ́тэ.*

tօwat saka ēsataxt-as-ət, nasat'i, śān lātŋ-əl
egyesek nagyon meglepődik-PST-3PL PTCL anya nyelv-INSTR

rēp xūntl-uŋkwe takem pūməs օl-nē-te.

rap hallgat-INF annyira érdekes van-EV.PRS-3SG

'Egyesek nagyon meglepődtek, hogy úgy tűnik, rap zenét anyanyelven

hallgatni nagyon jó!' (LS 2023.8.12)

A miratív jelentések mellett némely esetben inkább episztemikus használatot sejtethetünk. Egy hosszú, két oldalas írásban az újságíró beszámol arról, hogy az interneten kutakodva mit talált a 2. világháborúban elesett manysikról, s érthető módon a fellelt adatokkal kapcsolatban sok a bizonytalanság. A meglepődés helyett tehát inkább a bizonyosság gyengébb fokát mutatják a mondatok, melyekben a *nasat'i* szerepel. Ez az írás egyébként kifejezetten sok múlt idejű evidenciális alakot tartalmaz, főleg a háborúban történetek leírásában, vö.

- (16) [.....хүрүм хум наманьл хднтсанум,] **насаги** рутаныл ань тыг мус
тән уранылт нэматыр ат вāмыт.

[xūrəm xum namanəl xōntsənəm,]

nasat'i rūt-anəl ań tiy mus tән ur-anəl-t
PTCL rokon-3PL most ide PP ök PP-3PL-LOC

nēmatər at wā-m-ət
semmi NEG tud-EV.PST-3PL

'[...három férfi nevét találtam meg,] valószínű, a rokonai a mai napig
semmit nem tudtak róluk' (LS 2014.9.4)

Az újságnyelvi adatokat vizsgálva megállapítható, hogy a *nasat'i* partikulát tartalmazó mondatok egyaránt állhatnak evidenciális és nem-evidenciális állítmányt tartalmazó mondatokban. A korpusz alapján nem fedeztem fel lényegi különbséget a kétfajta igeragozás használatában, ez arra utal, hogy a *nasat'i* partikula önmagában is képes kifejezni a miratív jelentésárnyalatot, és nem kívánja meg kötelező jelleggel az evidenciális igeforma használatát. Ezt illusztrálja az alábbi két mondat, melyek mindegyike a közlő előzetes tudásához képest meglepő, új információt tartalmaz. Vö.:

- (17) [Тувыл ам В. Д. Рассадин урыл элал пүмицалахтасум,] **насаги**,
тав ижорско-финский щэмьят самын патыс.

[tuwəl am V. D. Rassad'in urəl ēlal pūms'alaxtasəm,]

nasat'i, taw ižorsko-finskij šēmja-t samən pat-əs.
PTCL ő izsór_finn család-LOC születik-PST.3SG

'[Aztán tovább kérdezősködtem V.D.Rasszagyin felől,] lám
(kiderült), ő inkeri-finn családban született.' (LS 2023.2.12)

- (18) Ты тāl сыс Ханты-Мансийск ӯст, **насаги**, хдтхуйплов мāньци ос
ханты няврам самын патум.

ti tāl sis Xantə-Mansijsk ūs-t **nasat'i** хдтхуйплов
ez év pp H.M város-LOC ptcl 16

māńsi os xantə hāwram samən pat-əm
manysi és hanti gyerek születik-EV.PST.3SG

'Lám (kiderült), idén Hanti-Manszijszkban 16 manysi és hanti gyerek
született.' (LS 2014.8.7)

A mondatokat áttekintettem a szerzők szerint is, de ebből a szempontból sem fedeztem fel említésre méltó különbséget, azaz az újság szinte bármelyik szerzőjének írásában előfordult mindkét fajta igei állítmány a vizsgált partikulát tartalmazó mondataikban. Ehhez azonban hozzátehetjük, hogy az egyes szerzőkhöz kötött tendenciák pontosabb megállapítását a példamondatok kis száma sem teszi lehetővé.

Az újságnyelvi korpusz statisztikáját tekintve azt látjuk, hogy a 2014-es számok 29 előfordulásából a partikulát tartalmazó mondatokban 19 múlt idejű, hat jelen idejű igei állítmány volt és öt esetben névszói állítmány.¹⁰ A múlt idejű állítmányokból 14, a jelen idejűekből pedig kettő volt evidenciális ragozású, azaz az igei állítmányok nagyobbik része, kétharmada evidenciális. A 2023-as lapszámok 18 előfordulásából nyolc volt múlt idejű, s ebből három evidenciális alakú, kilenc pedig jelen idejű, melyből három evidenciális ragozású, egy esetben pedig névszói állítmány, azaz az igei állítmányok egyharmada volt evidenciális alakban. Mindez a *nasat'i* partikula és az evidenciális alakok együttes használatának visszaszorulását tükrözi. Hangsúlyozandó azonban, hogy mivel nem túl gyakori előfordulású partikuláról van szó, az adatok kis száma miatt minden megállapítást óvatosan kell kezelni.

	előfordu- lások	múlt / evid. múlt	jelen / evid. jelen	névszói áll.	evid. / nem evid.
2014	29	19 / 14	6 / 2	5	16 / 9
2023	18	8 / 3	9 / 3	1	6 / 11

2. táblázat

A *nasat'i* partikula előfordulási adatai a *Lūimā Sēripos*-ban

4. Következtetések

Írásomban áttekintettem a *nasat'i* miratív partikula és annak előzményének használatát. A szakirodalom felvetése szerint (Skribnik 2018) a partikula napjainkban már nem követeli meg az evidenciális állítmány használatát, szemben a korai (19. század végi Munkácsi és 20. század eleji Csernyecov folklórgyűjtés) nyelvhasználattal, ahol a partikula, valamint előzménye szabályszerűen azzal állt együtt. A kvantitatív vizsgálat ugyanakkor kimutatta,

¹⁰ Volt olyan partikulát tartalmazó mondat, melyben két állítmány is szerepelt, ezért 30 az állítmányok száma.

hogy egyrészt a partikula ritka előfordulású, másrészt az evidenciális alakhoz való kapcsolódása pontosítandó. A korai szövegekben is van példa arra, hogy nem evidenciális állítmánnyal szerepel együtt. Az újabb, újságnyelvi korpusz adatai alapján pedig megállapítható, hogy a partikula egyaránt szerepelhet evidenciális és nem-evidenciális állítmányú mondatban. Az újságnyelvi korpusz korábbi (2014) részében az előfordulások kb. 2/3-a, későbbi (2023) részében pedig kb. 1/3-a képviselte az evidenciális állítmányú használatot. Mind a korai, mind az újabb szövegekben a partikula és az azt tartalmazó mondat elsődlegesen miratív szemantikájú, az újságnyelvi adatok ugyanakkor kissé változatosabb képet mutatnak, a miratív tartalom mellett ritkán episztemikus olvasat is lehetséges.

Rövidítések

EV	evidenciális	PL	többes szám
GER	gerundium	PP	névutó
INF	infinitívusz	PRS	jelen idő
INSTR	instrumentálisz	PST	múlt idő
LAT	latívusz	PT	participium
LOC	lokatívusz	PTCL	partikula
NEG	tagadószó	PV	igekötő
NMLZ	cselekvésnévképző	SG	egyes szám
PASS	passzív	TRANSL	transzlatívusz

Irodalom

- AIKHENVALD, ALEXANDRA Y. 2004: Evidentiality. Oxford University Press, Oxford – New York.
- AIKHENVALD, ALEXANDRA Y. 2014: The grammar of knowledge: A cross-linguistic typology. Explorations in Linguistic Typology. Oxford University Press, Oxford.
- AIKHENVALD, ALEXANDRA Y. (ed.) 2018: The Oxford handbook of evidentiality. Oxford University Press, Oxford – New York.
- BAKRÓ-NAGY, MARIANNE – SIPŐCZ, KATALIN – SKRIBNIK, ELENA 2022: North Mansi. In: Bakró-Nagy et al. (eds) 2022: 537–565.
- BAKRÓ-NAGY, MARIANNE – LAAKSO, JOHANNA – SKRIBNIK ELENA (eds) 2022: The Oxford guide to the Uralic languages. (Oxford guides to the world's languages.) Oxford University Press, Oxford.

- BALANGYIN, A. NY. – VAHRUSEVA, M. P. [Баландин, А. Н. – Вахрушева, М. П.] 1958: Мансийско–русский словарь. Просвещение, Ленинград.
- BÍRÓ BERNADETT – SIPŐCZ KATALIN 2022: Evidentiality in the Mansi dialects. CIFU-13, előadás. Bécs.
- CSEPREGI, MÁRTA 2014: Evidentiality in dialects of Khanty. *Linguistica Uralica* 50: 199–211.
- DELANCEY, SCOTT 1997. Mirativity: The grammatical marking of unexpected information. *Linguistic Typology* 1: 33–52.
- KÁLMÁN BÉLA 1976: Wogulische Texte mit einem Glossar. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KANNISTO, ARTTURI – EIRAS, VUOKKO – MOISIO, ARTO 2013: Wogulisches Wörterbuch. Gesammelt und geordnet von A. K., bearbeitet von V. E., herausgegeben von A. M. *Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXXV*. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 173. Société Finno-Ougrienne – Kotimaisten kielten keskus, Helsinki.
- KUBITSCH REBEKA 2023: Evidencialitás az udmurt nyelvben. Doktori (PhD) értekezés kézírata. Szegedi Tudományegyetem, Szeged.
- KUBITSCH REBEKA – SZEVERÉNYI SÁNDOR 2024: Az evidencialitás fogalma uralisztikai szempontból. *Nyelvtudományi Közlemények* 119: 7–53.
- KUGLER NÓRA 2001: Próbák és szempontok a módosítószók elhatárolásához. *Magyar Nyelvőr* 125: 233–241.
- MUNKÁCSI BERNÁT – KÁLMÁN BÉLA 1986: Wogulisches Wörterbuch. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- LS = Lüimä Sēripos. Manysi nyelvű folyóirat. Hanti-Manszjiszik <http://www.khanty-yasang.ru/>
- ROMBANGYEJEVA, JE. I. – KUZAKOVA, JE. A. [Ромбандеева, Е. И. – Кузакова, Е. А.] 1982: Мансийско–русский и русско–мансийский словарь. Просвещение, Ленинград.
- SIPŐCZ KATALIN 2014: A manysi evidencialitásról. *Folia Uralica Debreceniensia* 21: 121–141.
- SIPŐCZ KATALIN 2015: Negation in Mansi. In: Miestamo, Matti – Tamm, Anne – Wagner-Nagy, Beáta (eds), *Negation in Uralic Languages*. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam – Philadelphia. 191–218.
- SKRIBNIK, ELENA – KEHAYOV, PETAR 2018: Evidentials in Uralic languages. In: Aikhenvald (ed.) 2018: 525–555.
- SZEVERÉNYI SÁNDOR 2020: Az evidencialitás kulturális magyarázatának lehetséges történeti vonatkozásai az északi szamojéd nyelvekben. *Folia Uralica Debreceniensia* 27: 283–306.
- VNGy I–IV = MUNKÁCSI, BERNÁT 1892–1896. Vogul népköltési gyűjtemény I–IV. MTA, Budapest.

The *nasat'i* mirative particle in Northern Mansi.

The paper aims to present the mirative particle *nasat'i* in the Mansi language, as well as its function and use in relation to evidentiality in Mansi. The corpus used consists of Northern Mansi folklore texts and articles from the Mansi newspaper *Lūimā Sēripos*. According to the literature (Skribnik 2018), the particle no longer requires the use of an evidential predicate in contemporary language use, in contrast to earlier usage, where the particle and its precursor (*ness ā'im*) regularly occurred together with evidential predicates. However, quantitative analysis revealed that even in early folklore texts, there are examples of the particle appearing without an evidential predicate. Based on data from the more recent corpus, it can be concluded that the particle can occur in sentences with both evidential and non-evidential predicates. In both early and more recent texts, the particle and the sentence containing it primarily shows mirative semantics. However, in the data from the Mansi newspaper, alongside the mirative content, an epistemic interpretation is also occasionally possible.

Keywords: evidentiality, Mansi language, nasat'i mirative particle

KATALIN SIPŐCZ